

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 18 – 2/2011.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/2_11/mattsson.pdf]

BOKRECENSION

FÖREMÅLENS VÄRLD

MÄKIKALLI, MAIJA & LAITINEN, RIITTA (red.) 2010: *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Historiallinen arkisto 130. Helsinki: SKS. 349 sidor.

Nicole Mattsson

HISTORIA I FÖREMÅLSFORSKNINGEN

Alla människor är en del av den materiella kulturen. Även om olika människor förhåller sig på olika sätt till det materiella, existerar ett förhållande mellan människa och föremål. Detta är något som bland annat etnologer, arkeologer, museologer och konstvetare ända sedan ämnenas begynnelse har varit uppmärksamma på och utnyttjat i sin forskning. Men trots en lång forskningstradition på området utnyttjar man även idag föremål som undersökningsobjekt för att få ny eller djupare kunskap om en händelse. Antologin *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa* behandlar just förhållandet mellan människan och föremålet, men här ur historieämnets synvinkel.

Esine ja aika är sammanställd av nio artiklar, med en inledning skriven av Maija Mäkilä, filosofie magister i kulturhistoria och lektor vid Lapplands universitet. Hon är antologins redaktör tillsammans med Riitta Laitinen, filosofie doktor i kulturhistoria vid Åbo universitet. Alla artikelskribenter är historiker eller kulturhistoriker. I verket finns illustrationer av olika slag: teckningar, fotografier, tidningsutklipp och målningar, vilka underlättar och stöder läsningen. De föremål och objekt som det forskas kring är gåvor (Anu Lahtinen), speglar (Anu Korhonen), museiföremål (Taika Dahlbom), en utställning om fascism (Taina Syrjämaa), kläder som missionärer bär i missionsländerna och i hemlandet (Leila Koivunen), en lyxkryssare och en luxuös tågagn (Leena Rossi), visitkortsfotografier (Tiina Männistö-Funk), bilar och chaufförskläder (Teija Försti) och slutligen hålkort (Petri Paju).

Vad är det då som ämnet historia kan tillföra den etablerade och mångvetenskapliga forskningstraditionen kring föremål? Verkets ena redaktör, Mäkilä, förklarar

i inledningen att det länge har forskats på många områden i den materiella kulturen och exempelvis etnologisk forskning tangerar starkt historieämnet. Hon menar att forskning av detta slag är tvärvetenskaplig och att man i historieämnet ofta kan ha användning av den. Men hon vill också vidga vyerna inom ämnet genom att använda mera varierande källor, vilket är möjligt bland annat tack vare den ingående källkritiken som en historiker lär sig att använda. Genom studier av föremål, fortsätter Mäkikalli, kan man få fram nya, mera nyanserade tolkningar av tidigare forskning eller helt nya frågeställningar och tänkesätt. Att föremålsforskningen också idag förekommer på flera olika ämnesområden och bedrivs på många olika håll tyder på att forskningen i *Esine ja aika* följer det aktuella paradigmet.

HUR FORSKAR EN (KULTUR)HISTORIKER OM FÖREMÅL?

Grundantagandet i antologin är att föremål påverkar människor på något sätt och att människor i sin tur tillskriver föremål en viss betydelse. Det sker en tyst eller non-verbal kommunikation mellan människan och föremålet. Historikerns uppgift är att dechiffrera detta kodspråk genom att kontextualisera föremålet så gott det går. Det som alltså undersöks i antologin är inte föremålet i sig, utan det som omger föremålet, exempelvis brev, tidningsartiklar och bilder. Dessa texter och utsagor analyseras sedan djupt och placeras i sina sammanhang, för att få bästa möjliga förståelse om förhållandet till föremålet. Många av de analyser som utförs i verket är komparativa, exempelvis Taika Dahlboms artikel om ett museiföremål, ett hästkäbben som vuxit fast i en träbit, handlar om att jämföra förhållandet till det huvudsakliga undersökningsobjektet med förhållningssättet till andra museiföremål.

I de flesta artiklarna kombineras resultatet av analys av olika källor för att nå kunskap om föremålet. Exempelvis Leena Rossi undersöker det psykologiska ägarskapet, det vill säga det föreställda eller känslomässiga ägandeförhållandet till föremålet, hos ägaren och skaparna av två olika lyxfärdmedel genom att analysera dels tidningsartiklar och dels en intervju. Taina Syrjämaa i sin tur, som skriver om en 10-års jubileumsutställning för fascismens fall, analyserar själva utställningen, men också brev (exempelvis av de som donerade föremål), planeringstexter och -ritningar, reklam, utställningsbroschyrer och tidningsartiklar. Källmaterialet varierar alltså från fall till fall, vilket är ett tecken på anpassning till olika ämnen och variation på tillgängliga källor.

VAD SÄGER FÖREMÅLEN?

Den röda tråden i artiklarna, bortsett från att föremål står i fokus, verkar vara föremålets funktion som socialt redskap. Det kan bland annat fungera som accepterat samtalsämne (Männistö-Funk), markör för rikedom (Dahlbom) eller livsstil (Försti). Artikelskribenterna strävar alltså efter att beskriva förhållandet mellan ett visst föremål och en större grupp människor, ett samhälle eller en samhällsgrupp. Även om

Rossi använder sig av en intervju och studerar de individuella förhållandena gör hon sina slutsatser mera allmänna genom contextualisering. Målet för artikelskribenterna, nämligen att stödja historieforskningen, kommer således tydligt fram. Men läsaren uppmanas att inte svälja artiklarnas slutsatser hela, utan bör genom egen vidare forskning pröva teserna för att få ett generellt, pålitligt resultat. På grund av det begränsade utrymmet för forskning som en artikel medför, fungerar texterna som vägledning och inspirationskällor.

Det som Mäki lyfter fram, som tangeras i alla artiklar och som jag tycker man kunde undersöka närmare, är språket mellan föremålet och människan. Språket kan vara tydligt och klart i en del situationer men mera diffust i andra. Till exempel i Anu Lahtinens artikel om gåvor kan en del gåvor ges tillsammans med ett brev som förklarar gåvoalet och klargör funktionen för mottagaren och avsändaren. Medan andra gåvor ges utan förklaring och gör det omöjligt att veta sändarens avsikt, eftersom gåvogivandet är kulturbundet och olika gåvor har olika innebörd i olika situationer och tidsperioder. Språket kan också vara totalt tyst, som i Dahlboms artikel där museiföremålet under en lång tid fanns orört på en vind och inte nämndes i någon källa. Språket kan alltså vara av många olika slag, exempelvis tyst, skriftligt, dolt och undermedvetet. Kanske man kunde utveckla fler redskap för att tolka alla dessa dimensioner av språk mellan människa och föremål. Ett exempel på ett sådant redskap som redan finns är statussymbolen. En statussymbol är någon form av föremål som indikerar att ägaren tillhör en högre klass eller en respekterad grupp i samhället, exempelvis märkeskläder .

TANKAR OCH REFLEKTIONER

Valet av titeln på antologin är intressant, men kanske också lite missvisande. Föremålet (esine) och tiden (aika) är det som beskriver antologin, även om inte bara tiden utan hela kontexten är det man innehållsmässigt koncentrerar sig på. Den andra delen i titeln som specificerar innehållsbeskrivningen avslöjar att det handlar om historia och materiell kultur, vilket överensstämmer med innehållet. Kanske man har valt ordet tid för att understryka att det handlar om historieforskning, en forskning som dyker in i det förflutna. Men tid är endast en del av den kontext som föremålen placeras in i. När allt kommer omkring behandlar alla artiklar olika föremål under olika långa tidsperioder och olika epoker, samtidigt som de sätts i förhållande till dagens samhälle eller förklarar vad människan idag kan ha för nytta av kunskap om det förflutna. Men de behandlar dessutom bland annat olika platser, samhällsklasser och kön. Också sätten att närma sig föremålen varierar från skribent till skribent och de flesta artiklarna är tvärvetenskapliga. Men kanske historikerna helt enkelt vill framhålla artiklarna som tillhörande ämnet historia genom att understryka tidsbegreppet i titeln.

Fördelningen mellan föremål som är privata och offentliga varierar och ofta befinner sig föremålen i gränslandet mellan intimt och officiellt, som Männistö-Funk skriver om visitkortsfotografierna. Exempelvis nämner inte Petri Paju att hålkorten som användes av många stora företag som underlättande verktyg för informations-

behandling kunde ha någon intimitetsdimension. Men det betyder inte att någon inte kunde uppskatta exempelvis sitt första hålkort så mycket att det blev en personlig och privat egendom. Spegelarna, som Anu Korhonen skriver om, kunde finnas både på offentliga platser och speciellt i kvinnors privata rum och hade alltså både en privat och offentlig dimension. Bland de föremål som sändes till utställningen om fascism, i Syrjämaas artikel, fanns bilder och kläder på släktingar och vänner som stupat i krig. Dessa anses ha varit svåra för många anhöriga att donera, eftersom de anhöriga ansåg dem vara personliga och intima på grund av de känslor och minnen som dessa donerade föremål väckte. Föremåls privata eller offentliga natur har uppmärksammats mer eller mindre av samtliga skribenter, men enligt min mening är en utforskning av detta förhållande nödvändig för att placera föremålen i sina sammanhang. Vad var det som gjorde att ett föremål var privat? Vad kunde man dela och med vem? Som folklorist anser jag att det vore intressant att kombinera personlig och offentlig historia på detta vis, genom att föremålet då ges flera tolkningar och flera röster blir hörda.

Här finns också en parallell till dikotomierna vardagliga föremål och ovanliga eller säregna föremål, där till exempel Korhonen skriver mycket om det vardagliga medan Dahlbom fokuserar på det ovanliga. Enligt min uppfattning finns det alltid mera skrivet om det ovanliga, eftersom föremålet måste avvika från vardagen för att vara värt att uppmärksammas av samhället på något sätt. Alla har en vardag, vilket ger upphov till en kategori för det säregna. Men vardagliga föremål kan också tillskrivas stor betydelse, exempelvis möblerna i ett hem som skapar minnen kan vara viktiga för familjemedlemmarna, men inte för samhället i stort. Man kunde ha delat in *Esine ja aika* enligt något av dessa tänkesätt i två eller flera delar, dels för att visa på föremåls olika egenskaper och skillnader i förhållandena till dem och dels för att underlätta läsningen och ge antologin en klarare struktur. I sin nuvarande form känns det som om den ena artikeln följer den andra utan något annat gemensamt än föremålsforskning i sig.

Trots att forskning om föremål länge har bedrivits väckte *Esine ja aika* en del nya tankar hos mig som folklorist. Exempelvis spegeln och speglandets historia var obekant för mig från tidigare, vilket antagligen beror på den vardagliga karaktären av det. Även om antologin inte resulterar i banbrytande teorier är den en intressant och inspirerande läsning. Den lever upp till sin avsiktliga funktion att uppmuntra till vidare forskning och visa att det lönar sig för historiker att börja utgå ifrån ett bredare källmaterial. Det ger också detaljinformation om vad som sker vid sidan om det som i tidigare forskning stått i centrum för historiska händelser och på så sätt förhåller sig stödande till tidigare forskning. Jag tror att antologins målgrupp inte nödvändigtvis måste vara enbart historiker, utan alla kulturvetare kan få något av verket. Vidare är valet av studerade föremål mycket varierande och kan därför tilltala människor med olika intressen, oberoende av utbildning och sysselsättning.

Nicole Mattsson är kandidat i humanistiska vetenskaper och studerar nordisk folkloristik vid Åbo Akademi.